

בנימין כנקודת מפגש

רן שריד

מעשה אבות - סימן לבנים: שנים-עשר השבטים נחלקו לשני בתים מרכזיים - רחל ולאה. כל בית ובית נושא אופי מיוחד שהושרש בקרב זרעו אחריו. עיקרו של בית לאה בא לידי ביטוי בבנה יהודה ובזרעו אחריו - מלכות בית דוד, ואילו את עיקרו של בית רחל מייצג יוסף, בנה בכורה. התבוננות בדמותו של בנימין ובצאצאיו מגלה לנו כי תפקידו של בנימין, הבן הצעיר, להיות מאחד סביבו את שאר שבטי ישראל. מתוך כך יובהר מדוע עתיד בית המקדש להיבנות דווקא בחלקו של בנימין.

מבוא

"ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם שבטי ישראל". עם ישראל נברא על-פי עצת מלכו של עולם, לא כיצירה העשויה מקשה אחת, שתכונותיה שוות זו לזו, אלא "גוי אחד בארץ" המתגלה בשנים עשר גוונים שונים. כל שבט מתרכז בגילוי תכונתו שלו ועל-ידי כך ישתלב במארג הכללי של שאר חלקי האומה, תוך הוספת הפן המיוחד שלו.

אולם, במהלך התפתחות ההסטוריה של עמנו ארע, שכוח מסוים בעם ישראל נאבק עם כוח אחר, ברצותו להשפיע את עניינו על מרכז האומה, ועל-ידי כך נוצרו חיכוכים לא פשוטים, עד לכדי מלחמת אחים ממש. גם בזמננו אנו סובלים מהפילוג והקרע החמור שנוצר בעקבות מלחמת דעות נוקבת בנוגע לשאלה הנצחית, איזוהי הדרך הטובה ביותר שתביא להצלחתו של העם היהודי.

דווקא על רקע מציאות קשה זו שאנו חווים היום, רציתי להתחקות על קורות העבר ולבחון כיצד "אז" התמודדו עם מאבקים פנימיים, כיצד "אז" ידעו לאחות את הקרעים. לאחר עיון ולימוד מצאתי עניין בשבט בנימין שגילה דרך משלו להתמודד עם מצב זה בכמה אירועים הסטוריים. לכן רציתי להביא להלן סקירה נרחבת, קודם כל על עניינו של שבט בנימין בכלל, ובהמשך הדברים לעמוד על יחסו של השבט לנושא הפירוד והפילוג ועל דרכיו ומאמציו לתיקון הדבר.

בנימין בן יעקב

בנימין נולד, כמסופר בתורה, בעת פטירתה של רחל אמנו על אם הדרך בבית לחם, סמוך לחזרתו של יעקב ומשפחתו לארץ. במהלך פרשיות התורה לא מתואר שום מעשה אקטיבי שיוזם בנימין. בנימין מתואר כדמות נסתרת שמדברים עליה ונלחמים עליה, תחילה - יעקב והאחים, ולאחר מכן, במצרים, האחים נצרכים להיאבק על שחרורו של בנימין מידי יוסף השליט, המתנכר אליהם. בקיצור, לכל המעיין בתורה מתגלה בנימין כאישיות נפעלת וצנועה שאינה נלחמת על מעמדה ומקבלת את כל העובר עליה בהשלמה.

חז"ל משלימים את התמונה בכך שהם מתארים אותו, בנוסף לצניעותו, כצדיק מושלם בצורה נדירה: "תשעה ירדו לגן עדן בחייהם, ואלו הם - בנימין בן יעקב..."¹, "ארבעה מתו בעטיו של נחש (=ולא על-ידי חטא), ואלו הם - בנימין בן יעקב..."², "תאומה יתירה נולדה עם בנימין..."³.

בנוסף לכל זה מודגשת בספרות חכמים העובדה שבנימין התייחד בזה שהוא לא נולד בחז"ל⁴, שלא השתחוה לעשיו, ולא היה מעורב במכירת יוסף⁵, מין אישיות שלימה בלי שום סיבוכים. לא פלא שדווקא הוא מכונה בפרשת "וואת הברכה" בתואר "ידיד ה"⁶, שחז"ל רואים בו ביטוי נדיר.

מתוך הסתכלות קצרה זו על בנימין האב נוכל להבין אולי כמה מהתפקידים והמאורעות שהיו מנת חלקם של בני בניו, שבט בנימין.

שבט בנימין בהסטוריה

כשאנו מנסים למצוא את התבלטותו של שבט בנימין במהלך ההסטוריה, אנו מוצאים זאת בכמה אירועים מרכזיים:

מעשה פילגש בגבעה, בו חוטאת עיר שלימה, מבני השבט, בחטא כה חמור המזכיר את חטא סדום, המפורסמים ברשעותם. לאחר מכן, בני כל שבט בנימין מתלכדים במלחמתם כנגד שאר שבטי ישראל שיצאו עליהם למלחמה. לאחר קרבות קשים ואכזריים גוברים המרובים על המעטים וכמעט כלה זרעו של בנימין, לולא הפתרון המופלא שהביא להמשך קיומו של השבט.

שבט בנימין זוכה להעמיד מקרבו את המלך הראשון של עם ישראל, שאול המלך. אולם תקופת מלכותו לא נמשכת זמן רב והיא עוברת לשבט יהודה.

בנין בית המקדש מוקם בעיקר בחלקו של שבט בנימין.

מרדכי ואסתר, מזרע בנימין, מצליחים להפר את גזירתו של המן ולהעלות את קרנם של ישראל סמוך לתקופת הבית השני.

¹ פרקי רבנו הקדוש (גריןהוט) ליקוטים ג

² שבת נה ע"ב

³ בראשית רבה פרשה ב ח

⁴ מכילתא יתרו

⁵ בראשית רבה פרשה צט א

⁶ בראשית מט כז

חז"ל מדגישים את שלושת המאורעות האחרונים בזה שהם רואים בהם את הגשמת הברכות שברכו יעקב ומשה את שבט זה. יעקב בברכתו אומר: "בנימין זאב יטרף בבוקר יאכל עד ולערב יחלק שלל"⁷, מבאר המדרש על המקום: "בבוקר יאכל עד" - תחילת מלכות ישראל, שאול שהוא מבנימין. ולערב יחלק שלל' - סוף מלכות ישראל, אסתר שהיא מבנימין"⁸. משה בברכתו אומר: "ישכון לבטח עליו... ובין כתפיו שכן"⁹, ובמדרש מפרש: "ובין כתפיו שכן" - אין לך באדם הזה גבוה מבין כתפיו, כך היה בית המקדש (שבחלקו של בנימין, המתברך) גבוה מכל העולם כולו"¹⁰.

כיצד ניתן להבין את הזכות הגדולה שנפלה בחלקו של בנימין, שבית המקדש נבנה בנחלתו ושראשון מלכי ישראל יהיה מבנימין ולא מאחד השבטים הגדולים, יוסף או יהודה? עוד יש לתמוה: אם כבר זוכה בנימין לכך, מהי אפוא, עניינה של ה"טריפה הזאבית" החטופה והקצרה, שבנימין מתגלה בגדלותו רק בקטעים קצרים בדברי ימי עמנו?

נחבא אל הכלים

אותה תכונה של צניעות, שאפיינה את בנימין האב, היא התכונה שמאפיינת את צאצאיו. הבא נתבונן בכמה מאמרי חז"ל בנוגע לצניעות של: בנימין, שאול, אסתר והשבט בכלל.

על בנימין מסופר: "וישובו העירה" - מחבטין (האחים) לבנימין על כתפיו ואומרים לו גנב בן גנבתה... בזכות אותן המכות שהכוהו על כתפיו זכה... ובין כתפיו שכן"¹¹.

על ענוותנותו של שאול נאמר: "ויבקשוהו ולא נמצא, עד שנאמר: ויאמר ה' הנה הוא נחבא אל הכלים - שהיה בורח מן הגדולה"¹². ועל צניעותו: "...אמרו עליו על בית שאול שלא ראו אותם לא עקב ולא גודל"¹³. ועוד: "בשכר צניעות שהיתה בו בשאול זכה ויצאה ממנו אסתר, ומהו הצניעות? זאת דבר המלוכה לא הגיד לו"¹⁴.

את צניעותה של אסתר רואים, קודם כל, מפשטי הפסוקים שבמגילה: "אין אסתר מגדת...". אך גם עליה העידו חז"ל: "היתה צנועה בביתו של מרדכי שבעים וחמש שנים"¹⁵.

ואולם, לא רק באנשים בודדים, בני השבט, ראו חז"ל תכונה זו, אלא גם בכלל השבט. וכך כתוב במדרש הגדול: "מה ראה בית המקדש להיות בתוך חלקו של בנימין, משלו למה הדבר דומה, למלך שבא אצל בניו לפרקים ואמר להם עשו לי סעודה, זה אומר 'אצלי' וזה אומר 'אצלי'. אמר הקטן שבהם: 'אפשר שאבא מניח את אחי הגדולים ושרוי

⁷ בראשית מט כז

⁸ מדרש הגדול בראשית מט כז

⁹ דברים לג יב

¹⁰ מדרש הגדול דברים שם

¹¹ מדרש תנחומא מקץ יג

¹² מדרש הגדול בראשית שם

¹³ ירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ד

¹⁴ מגילה יג ע"ב

¹⁵ תרגום אסתר ב ז

אצלי, מה עשה - עמד לו מן הצד פניו קפושות ונפשו עגומה עליו, אלא הואיל וכך תהא סעודה משלכם (=קורבנות) ולינה בתוך שלו (=בית המקדש)"¹⁶.

מאידך, מוצאים אנו שדווקא אותה תכונה של ענוותנות היא אשר היתה גם בעוכריו של שבט בנימין: "אמר רב יהודה אמר רב מפני מה נענש שאול, מפני שמחל על כבודו שנאמר: 'ובני בליעל אמרו מה יושיענו זה ויבזוהו ולא הביאו לו מנחה - ויהי כמחריש'... ד"א מפני מה נענש שאול ולא נמשכה מלכותו, על שלא עשה חרון אפו בעמלק..."¹⁷, וממשיך המדרש שכאשר שאול היסס לפגוע בעמלק "מאיש ועד אשה" וניסה ללמוד ולהקיש שאין הוא מצווה על כך - "מיד יצתה בת קול ואמרה: 'אל תהי צדיק הרבה'"¹⁷. כמו כן אסתר מהססת מאוד לפני שמחליטה לנקוט בפעולה כנגד המן¹⁸.

לאור כל האמור כאן על הצטנעותו של שבט בנימין קשה להבין כיצד ארעה הפרשה הנוראה של פילגש בגבעה דווקא כשבט זה, שמעשה העבירה לבדו מצביע לכאורה על תכונה הפוכה בדיוק למידת הצניעות. גם העמידה העיקשת של בני בנימין כנגד שאר השבטים באותה פרשה מעוררת השתאות, כיצד זה מסתדר בכפיפה אחת עם מידת הענוותנות והוותרנות המתוארת אצל בנימין האב ואצל שאול?

כֹּאִישׁ אֶחָד

לפיכך אנו צריכים להעמיק יותר בענייניו של בנימין, וכך נמצא, שלא רק ענוותנות יש בשבט אלא גם תכונה כסיסית של חתירה לאחדות, אחדות תוך שבטית ואחדות בין כלל השבטים. ונבאר את הדברים בעז"ה.

על עניינו של עצם החטא שנעשה בגבעה כבר תמהו כל מפרשי התנ"ך והדבר קשה לביאור. ראשית, ננסה לעמוד על השלב השני של אותו מאורע, הוא השלב בו כל שבט בנימין מתאחד בכדי להלחם עם שאר שבטי ישראל, הכל כדי להגן על יישוב אחד חוטא השרוי בקרבו, למרות שהוצע להם לא להתערב ובכך להציל את שאר השבט. מדוע התעקשו בני בנימין על נקודה זו?

כבר אצל בנימין האב אנו מוצאים את מרכיב האחדות. בנימין היה למעשה נקודת החיבור שבין יוסף לאחיו. ראשית, מעצם העובדה שהוא לא היה מעורב במכירתו של יוסף. חז"ל אף מספרים, שבנימין ידע על מכירת יוסף ובכל זאת לא גילה זאת ליעקב והם רואים זאת לשבתו¹⁹. שנית, תיקון כל פרשת המחלוקת הזאת בא על-ידי כך, שהאחים מסרו את נפשם למען הצלת בנימין ממות או עבדות עולמית. כלומר, בפנימיות העניין בנימין היה הגורם לאיחוד מחדש של יוסף עם אחיו.

בהתכוננות מעמיקה יותר אפשר לומר, שדווקא תכונת צניעותו וענוותנותו של בנימין היא אשר מביאה אותו להיות הגורם המתסיס למען האחדות בעם. בענווה של בנימין מגלה הוא לאחים שאם כל אח מבני יעקב יהיה מוכן קצת להפחית בהבלטת כוחו בכדי לתת מקום גם לכוחו של אח אחר - רק אז, מתוך הכרה בחשיבות של כל חלק שבמשפחת

¹⁶ מדרש הגדול דברים שם

¹⁷ מדרש הגדול בראשית מקץ יג

¹⁸ עיין תנא דבי אליהו רבה א

¹⁹ מדרש שוחר טוב טו ו

ישראל, יוכל עם ישראל להגיע ליישום מושלם של המטרות הגדולות, שאליהם הוא צריך להגיע. אך אם כל צד ימשיך להתנגד ולהצר את ביטויו של הצד השני - אנה אנו באים.

כאשר בני שבט בנימין ניצבים בפני הברירה, להסגיר את תושבי הגבעה או להסתכן בהגנה עליהם מתעורר בהם כוח האחדות, הטבוע בדמם מאביהם, לאמור: גם כאשר נעשה חטא חמור בישראל עדיין אין זה מצדיק פירוד כזה בעם ישראל עד לכדי מצב של הכחדת עיר שלימה. על עיקרון זה נכוננו בני בנימין למסור נפשם עד למצב הטרגי של אובדן כמעט מוחלט של כל בני השבט. אכן, באופן פרדוקסלי, עניין פילגש בגבעה הביא בסופו של דבר לאיחוד נדיר של כל שאר שבטי ישראל להלחם עם בנימין ובסוף המלחמה הבינו השבטים שאסור בעצם להכחיד אף שבט מישראל: "וינחמו בני ישראל אל בנימין אחיו ויאמרו נגדע היום שבט אחד מישראל"²⁰.

כעת נחזור לשאלה היסודית, כיצד חטאו בני בנימין בחטא נורא כל-כך. יש להרחיב בנושא הרכה, רק בקצרה נאמר על דרך "כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו" - אדם שיש לו מעלה מסוימת, כשהוא בוחר ברע, אותה מעלה עצמה משרתת את הרע, ודווקא בגלל גדולתה היא מצליחה לפתח את הרע לממדים ענקיים ומפלצתיים. בנימין, מעלתו היא האחדות, וכשכוח זה משרת את הרע מתפרץ סוג הקשרים החברתיים בצורה הכי מזוהמת ועויזה כאחד, זנות עריות וכיו"ב.

מסיבה זו, שכוח האחדות טמון בשבט בנימין, זכה דווקא שבט זה להקים מקירבו את המלך הראשון של עם ישראל, שעניינו להרגיל את שבטי ישראל, הפזורים "איש תחת גפנו ותחת תאנתו", להתאחד כולם כאחד סביב מלכות מרכזית ולחיות כממלכה אחת, כשכל קבוצתיה מסייעות אחת לרעותה.

ואמנם, לא פשוטה היתה משימה זו של שאול. כבר בראשית מלכותו אנו מוצאים קבוצה שמערערת על סמכותו, וכאשר שאול קורא לשבטים להלחם לעזרת יושבי יבש המותקפים מצד בני עמון הוא נענה בהיסוס ופחד מצד שאר העם.

אגב, ישנה סמליות רבה באקט שנוקט שאול לצורך שכנוע העם להתקבץ וללחום: "ויקח צמד בקר וינתחהו וישלח בכל גבול ישראל ביד המלאכים לאמור אשר איננו יוצא אחרי שאול... ויפול פחד ה' על העם ויצאו כאיש אחד"²¹. כמעשה זה יש רמז לחשיבות האחדות בישראל, שכשם שגוף הבקר הוא גוף אחד, ואם לא יהיה בשלמותו - יחסר בחיותו ובתפקודו, כך ישראל הם גוי אחד במהותם ועל כן הם חייבים לסייע לכל חלק בעם הנתון הסכנה.

מאוחר יותר זוכה בנימין שבגבולו תשכון השכינה, ויש בחז"ל דעה המבארת שזה גם בזכות עובדת אי-היות בנימין מעורב בריב האחים עם יוסף²², ולכן רק הוא יכול לאחד את ישראל בעירו - "עיר שחוכרה לה יחדיו".

יש כאן גם דמיון לנאמר כמתן תורה, שרק כשבני ישראל "כאיש אחד בלב אחד" יכולה שכינה לשרות. לכן דווקא בחלק בנימין - הדמות המאחדת, נבנה המקדש.

²⁰ שופטים כא ו

²¹ שמואל-א י ז

²² בראשית רבה צט א

בנימין ומחיית עמלק

כמאמר מוסגר, מעניין לשים לב לכך ששבט בנימין נטל חלק חשוב במלחמה המעשית כנגד עמלק. יש המעירים שהיה זה בנימין - שלא השתחוה לעשיו ונולד בארץ ישראל²³. במהלך ההסטוריה מתגלה בנימין כלוחם מרכזי בעמלק. אך, לעומת שאול שבהסנותו וברחמנותו לא השלים את מחיית עמלק, שבט יהודה, בהנהגת דוד, לחם ביתר תקיפות במטרה למחות את זכר עמלק. אולם, כעבור כמה דורות הכריעו נכדיו של שאול את הצאצא האחרון הידוע לנו כעמלק, המן בן המדתא צאצאו של אגג מלך עמלק.

יש להעיר, שאופי המאבק של מרדכי ואסתר בהמן וגזירתו לא היה מאבק אקטיבי באויב עצמו, אלא חיזוק פנימי של רוח העם להתאחד ולשוב בתשובה, וממילא לגלג ה' את הדברים באופן שהמן נכשל במזימתו. אותה נפעלות שהתגלתה בבנימין, שאחיו פעלו בעבורו ואילו הוא מתרכז בפנימיות העניין - מתגלה גם בצורת המאורעות, כפי שהתרחשו בימי מרדכי ואסתר. ופה אנו מגיעים לנקודה יותר עמוקה: דווקא האחדות מנצחת את האויב המושבע של ה' - העמלקיות. מדוע? לא לחינם האחדות היא נקודה "צנועה" כל-כך, כפי שבנימין מגלה זאת בדמותו, כי זאת הנקודה הכי נסתרת במציאות, לגלות איך כל הבריאה כולה יוצאת מהבורא, הטוב והרע, האמונה והכפירה, החיים והמוות. העמלקיות מנסה לכפור ולהפריד, וה"בנימיניות" היא הנקודה הכי פנימית בעומק המציאות, שמגלה את אחדות הבורא והנבראים, איך שכולם מגלים את הבורא ית' בצורה הכי הרמונית והכי נפלאה, זהו אגב, תפקיד בית המקדש "ונהרו אליו כל הגויים", שבנחלתו של בנימין, כאמור.

בנימין - רחל או לאה

עד כה ניסינו לעמוד באופן כללי על הענווה והשפעתה על האחדות כפי שזה התבטא בשבט בנימין. לאור דברים אלו נעבור להתבוננות בענייניו של בנימין לעומת יוסף "אחי אמו" שהוא הגדול והבולט שבבני רחל. כמו כן נעמוד על נקודות המפגש שבין שבט בנימין לשבט יהודה - שבט המלוכה.

בכל מהלך הסיפור של יוסף ואחיו בולטים ביחסם לבנימין דווקא שני האחים המרכזיים - יוסף ויהודה. יוסף מגלה אהבה עזה לבנימין ומעדיפו ביחסו הטוב ובמתנותיו לעומת שאר האחים. יהודה קושר את גורלו ועתידו בגורל בנימין כאשר הוא משכנע את יעקב להתיר לבנימין לרדת איתו למצרים, "ואם לא הביאותיו אליך... וחטאתי לך כל הימים"²⁴. בהמשך המאורעות אנו מוצאים את נכונותו העיקשת להאבק להצלת בנימין, וכדברי חז"ל - עד כדי מלחמה ממשית בכל מצרים²⁵.

בדברי חז"ל והזוהר הקדוש נמצא את הרחבת היריעה בקשר ליחסים ההדוקים, בעיקר במובן הרוחני, שבין יוסף לבנימין: "כשנמכר הצדיק ההוא (יוסף) למצרים, בנימין אחיו היה צדיק למטה ונטל מקומו, שלא יהיה חסר"²⁶. "בנימין אחיו בן אמו" - מה בן אמו,

²³ בראשית מג ט

²⁴ בראשית מג ט

²⁵ מדרש תנחומא ריש פרשת ויגש

²⁶ תרגום דברי הזוהר ח"א רנט ע"א

שדיוקנה של אמו היה בו, והיה דומה בדיוקנו לדיוקנה של רחל²⁷. "ראוי היה יוסף לצאת ממנו שנים עשר שבטים, ואף-על-פי-כן יצאו מבנימין אחיו (העשרה שחסרו לו), וכולן נקראו על שמו (של יוסף)"²⁸. כמו כן מספרים תז"ל על מסירות הנפש של בנימין על אחיו: "מיום שגלה יוסף לא חפפתי ולא סרקתי, ונעשיתי עליו כעורר"²⁹.

לעומת זאת, ממשיך הקשר בין בנימין ליהודה ברמה השבטית. כאשר לאחר מות שלמה כופרים עשרת השבטים בהנהגתו של רחבעם ובית דוד, נשאר בנימין נאמן למלכות יהודה, מאז גלו בינתיים עשרת השבטים, ואילו יהודה ובנימין הם המייצגים של עם ישראל בין האומות. שבט בנימין גם התנחל בסמוך לשבט יהודה ובית המקדש נבנה בחלקו המזרחי, החיצוני - בנחלת יהודה, ואילו בחלקו הפנימי - בתחום בנימין.

ישנה אף הדגשה במאמרי תז"ל, שבנימין נולד באותו מקום שעתיד להיוולד דוד מלך ישראל "בבית לחם אפרתה". וכך מובא במדרש הגדול: "ר' יהודה אומר: בית המקדש בתוך חלקו של יהודה היה, שנאמר 'אפרתים מבית לחם יהודה'. ר' שמעון אומר: בתוך חלקו של בנה של מי שמתה באפרתה, ומי מתה באפרתה - רחל, שנאמר 'ואני בכואי מפדן מתה עלי רחל... יכול שתהא כל העיר שלו, ת"ל 'ובין כתפיו שכן'³⁰".

ראינו גם שתכונת המלכות משותפת לשני השבטים הללו, אם כי אצל בנימין הדבר הופיע לתקופה קצרה מאוד.

אם כן נמצאנו למדים שבנימין כשבט וכפרט היה מקור גם ליוסף וגם ליהודה, ועלינו לשאול: בסופו של דבר, לאן בנימין שייך, האם הוא נושא דגלה של רחל, או שבמהלך ההסטוריה הוא מזדהה עם יהודה, הבכיר שבבני לאה, הצד האחר שבבית ישראל?

בנימין - כנקודת מפגש

כשאנו אומרים רחל לעומת לאה למה הכוונה?

הרב זצ"ל בהספדו על הרצל - המכונה "המספד בירושלים" - מאריך לבאר שהכוח של יוסף הוא "הכוח המקביל לערך הגוף האנושי, השוקק לטובת האומה במעמדה ושכלולה החומרי, שהוא הבסיס הנכון להיות עם קדוש לאלוקי ישראל' ולהיות גוי אחד בארץ - לאור גויים". לעומת כוח זה של יוסף ניצב כוחו של יהודה - "עצם הכוח לשכלול הרוחניות עצמה". כלומר, כוחה של רחל הוא החלק באומה העוסק בביסוס המעמד החומרי והלאומי של ישראל להיותינו עם חזק בין האומות, ואילו כוחה של לאה הוא החלק העוסק בביסוס ערכיו הפנימיים והנצחיים של העם. כך מוצאים אנו את בני לאה כנושאי הכהונה והמלכות, שבט לוי ככהונה, ושבט יהודה כמלוכה.

ב"שמועות ראה"³¹ מעיר הרב בקצרה, שרחל שייכת לשמאל, ולאה שייכת לימין. והדברים טעונים ביאור. ונראה לי לבאר רמז זה על-פי האמור למעלה, ועל-פי הפסוק: "אורך ימים בימינה, בשמאלה עושר וכבוד"³². כלומר, יוסף מגלה את הצדדים המעשיים

²⁷ תרגום דברי הזוהר ח"א רב ע"ב

²⁸ סוטה לו ע"ב

²⁹ מדרש הגדול בראשית מו כב

³⁰ מדרש הגדול דברים שם

³¹ בסוף הדרוש על פרשת מקץ

³² משלי ג טז

בישראל - "בשמאלה עושר וכבוד", ואילו את ערכיה הנצחיים של האומה מגלים שבטי בני לאה - "אורך ימים בימינה".

בהמשך המאמר הנ"ל מרחיב הרב לתאר את המאבק הממושך שיש בין יוסף ליהודה לגבי הנקודה - מי ימלוך וישפיע את עניינו ומהותו בכלל ישראל. במהלך התעמתות זו כל צד מנסה להחליש את כוחו של הצד השני. כיצד מגיב בנימין להתנצחות אחיו?

בנימין שייך בכל מהותו לצידה של רחל, שכאמור, עניין צאצאיה הוא לשכלל את הצד החומרי והלאומי של ישראל. "בנימין אחיו בן אמו" - מה בן אמו, שדיוקנה של אמו היה בו, והיה דומה בדיוקנו לדיוקנה של רחל" - היופי החיצוני מודגש אצל בנימין וצאצאיו, כמו אצל יוסף. כך מוצאים אנו מדרשים המתארים את יופיו של שאול³³ ואת חינה הנדיר של אסתר המלכה³⁴. היופי החיצוני שוב מסמל את שייכותם של בני רחל לצדדים החיצוניים של האומה.

אולם, בנימין הבין בעומק צניעותו וענוותנותו ובכוח שאיפתו לאחדות האומה, שעם ישראל לא יגיע למצבו המושלם, אלא כשכל שבט יעסוק בתחמומו, והמלכות השלימה לא תיכון אלא בידי בני לאה. לכן אין שבט בנימין נאבק על מעמדו והשפעתו, כיוסף אחיו, אלא מנסה לתרום את חלקו לצד השפעתם של בני יהודה, וכאשר הוא רואה שהצליח באיחודם הבסיסי של חלקי העם, הוא מפנה את מקומו לטובת בית דוד. יהודה ימלוך ויהיה לראש, ואילו בנימין במקביל ובשיתוף הדדי יעבוד את עבודת בני רחל.

כך מוצאים אנו את שאול מתחיל את מהלך קיבוץ השבטים ואיחודם במסגרת ממלכתית, ובהגיע השלב בו צריך להעביר את המלוכה מעניק יהונתן, הדור השני שהיה אמור למלוך מבנימין, את המלוכה לדוד מתוך אהבת נצח "שאינה תלויה בדבר"³⁵. לאחר כמה מאות שנים, סמוך לתקופת שיבת ציון, מחזק מרכזי היהודי את הצד הלאומי, ומייסד את הקישור לתורה שבעל-פה - "הדור קבלוה בימי אחשורוש"³⁶, ובוה הוא מכין למעשה את הקרקע למלכות בני הכוהנים מבית לאה, שהם עתידים לפתח בימי הבית-השני את מסירות הנפש ללימוד התורה שבעל-פה ולשמירת המצוות.

את שיאו של השילוב אנו מוצאים, לדעתי, בשלהי תקופת בית שני ולאחריה, כשהנהגת האומה היושבת בציון היתה בידי שושלת הנשיאים מבית הלל הזקן, שהתייחס מצד אביו לשבט בנימין, והיה מזרעו של דוד מצד אמו³⁷. בכלל, מעמד נשיאות זה היה בו השילוב של ביסוס הצד המסגרותי, הלאומי והחומרי - מחזר, עם הרבצת התורה - מאידך.

על-פי מהלך זה תחבאר העובדה, שבנימין נולד באותו מקום בו נולד דוד בן ישי, שהרי מבחינה מסוימת שבטו של בנימין היה מקימה של מלכות בית דוד לדורותיה.

אולי יש רמז לעניין זה בשמו של בנימין. בתורה מסופר שכשרחל ילדה את בנימין ועמדה למות היא קראה את שם הרך הנולד "בן אוני", ואילו אביו התעקש לקרוא לו בנימין³⁸. למחלוקת שכזו אין אח ורע בכל הלידות הקודמות שבכית יעקב והעובדה הזאת

³³ ברכות מט ע"א

³⁴ מגילה טו ע"א

³⁵ אבות פרק ה ז

³⁶ שבת פה ע"א

³⁷ ירושלמי כלאים פרק ט הלכה ג

³⁸ בראשית לה יט

מתמיהה במיוחד לאור העובדה שבצעם זה היה רצונה האחרון של רחל, ושנינו - "מצווה לקיים דברי המת"³⁹ ! מהו אם כן פשרו של ויכות זה ?

צריך להבין שרחל תלתה תקוות רבות בבנה זה עד כדי כך שבנה הקודם, יוסף, נקרא בעצם על שמו של בנימין - "יוסף ה' לי בן אחר". רחל ראתה ברוח קודשה ששבט אפרים ושבט מנשה עתידים לגלות ולהעלם מעל במת ההסטוריה, ועד שתקויים הבטחת ה' לה - "ושבו בנים לגבולם"⁴⁰ יהיה זה בנימין שייצג את כוחה בהסטוריה. משום כך היא קוראת לבנה "בן אוני" - בן כוחי, מתוך תקווה ותפילה שבנה זה ישאף לגלות את עניינה של רחל בשיא עוצמתו עד כדי שאיפה למלכות ולהנהגה של כל בית יעקב על-פי "השקפת רחל". אולם, יעקב מבין שאמנם בנימין יגלה את אונה ועניינה של אמו, אך זה יהיה חלק ממהלך ההתפתחות והמלכות של בני לאה - הצד הימני של בית יעקב, כנזכר לעיל, ולכן הוא קורא לו - "בן-ימין".

בנימין זה, ידע להנמיך את השפעתה של רחל במקום בו תיתכן התנגשות עם השפעת לאה. הוא מבין שאמנם ה"רחליות" מתה מבחינה מסוימת במקום שבו יופיע דוד בן ישי - "בית לחם אפרתה", אך דווקא מתוך ההכרה הזו במלכותו של דוד וההתמזגות ההסטורית עמו - שורדת ה"רחליות" גם בגלות הנוראה ביותר⁴¹.

נמצאנו למדים אפוא, שלא רק שבנימין הוא נקודת המפגש שבין כוח לאה לכוח רחל - מתוך ייצוג עניינה של רחל, אלא ניתן גם לומר שמאז היעלמותם של שבטי בני יוסף בגלות עשרת השבטים, בנימין הוא המייצג של "כוח יוסף, כוח רחל" בעם היהודי שנותר על במת ההסטוריה. ובדברי הזוהר הקדוש המובאים לעיל: "כשנמכר הצדיק ההוא (יוסף) למצרים, בנימין אחיו היה הצדיק למטה ונטל מקומו שלא יהיה חסר"⁴². או כלשון הגמרא: "ראוי היה יוסף לצאת ממנו שנים עשר שבטים... ואף-על-פי-כן יצאו מבנימין אחיו (העשרה שחסרו לו) וכולן נקראו על שמו (של יוסף)"⁴³.

אולי זה ישמע כקוריוז מעניין גרידא, אך לא פלא שמחדש המסגרת הלאומית בתקופתנו, שהרב זצ"ל ראה אותו כמייצג משיחיות בן יוסף, היה שמו בישראל - "בנימין זאב". וגם זה כהמשך לביטוי, שבנימין מתגלה בהסטוריה דווקא בתחילת מהלך מכריע ומרכזי בתולדות עמנו ואחר-כך נעלם כאותו זאב יערות ש"לבוקר יאכל עד ולערב יחלק שלל" - מין גבורה עלומה ומוצנעת היטב המתגלה ברגעים גדולים בחיי האומה.

גם במדרש, אליהו הנביא, למרות חזונו הכהונותית, הקנאותית, הקשורה לבני לאה, בסופו של דבר מתגלה שהוא מבני בנימין שעניינו - "והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם" - האחדות השלימה לעתיד לבוא שתכין מקום למשיח בן דוד.

היחס האמור למעלה, שבין יוסף ובנימין, מתחדד כשמתכווננים בכרכות שני השבטים הללו בפרשת "וזאת הברכה". בכרכת יוסף נאמר: "בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו"⁴⁴, כותב רש"י על המקום: "שור כוחו נאה ואין קרניו נאות", לעומת זאת בכרכת בנימין על המילים - "ובין כתפיו שכן" מעיר רש"י: "ובין כתפיו - שאין לך נאה בשור

³⁹ כתובות ע ע"א, גיטין יד ע"ב

⁴⁰ ירמיה לא טז

⁴¹ בקבלה ספירתו של בנימין היא - "יסוד שבמלכות". כלומר, התימות המחזקות את המלכות או ה"יוסף שבדוד", והוא כדברינו ממש.

⁴² תרגום דברי הזוהר ח"א רנט

⁴³ סוטה לו ע"ב

⁴⁴ דברים לג יז

יותר מכתפיו". השור - זהו סמל כוחה של רחל, ביסוס הצד החומרי והצד הלאומי שבישראל, והוא מתבטא בשני אופנים - בקרניים ובכתפיים. הקרניים אמנם מצויות בראש בשור, אך מבחינת תועלתם לנגיחה - אין זה נאה. לעומתה הכתף - אין בה לכאורה כוח עצמי אלא כוח פסיבי, לשאת את המשא הנצרך לאדונו של השור מבלי התבלטות עצמית לעומת הזולת. אך גבורת השור ניכרת בכתפיו.

אולם, מבחינה מסוימת יש לראות את בנימין לא רק ככתפיים, אלא כאותו אבר המתנשא "בין כתפיו" - הצוואר. הצוואר הוא המחבר בין הגוף לראש, בין כוח יוסף לכותו של יהודה, "ויצא גבול גורלם בין בני יהודה ובין בני יוסף"⁴⁵. אמרו חז"ל: "חמישה נבראו מעין דוגמא של מעלה, וכולם לקו בהם... שאול בצווארו..."⁴⁶. כיוון ששכט בנימין תפקידו להיות הצוואר - ולא הראש, ושואל בסוף מלכותו סירב לפנות את מקומו לדוד, לפיכך לקה. גם במדרש אחר נמצאת הוראה על דימוי זה: "ויפול על צווארי בנימין אחיו ויבך" - כמה צווארים היה לו לבנימין... בכה על שני מקדשין שעתידין להיות בחלקו של בנימין ועתידיים להיחרב"⁴⁷.

לעומת משכן שילה שהיה שבחלקו של יוסף ובעוונות חרב לבלי קום, המקדש השלישי ישוב וייכון בנחלתו של בנימין בזכות "ידידותו" של בנימין באהבת החינם הנצחית שלו - "ידיד ה' ישכון לבטח עליו... ובין כתפיו שכן".

⁴⁵ יהושע יח יא

⁴⁶ אוצר המדרשים 174

⁴⁷ מגילה טז ע"ב